

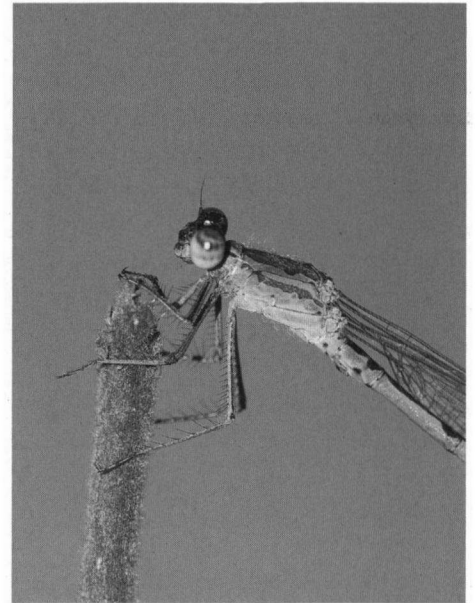
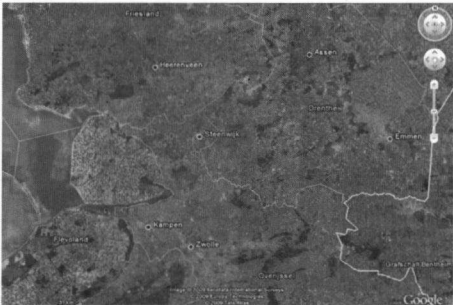

NOORDSE WINTERJUFFER BLIJFT VERRASSEND

De Noordse winterjuffer blijft een bijzondere libel. Elke keer wanneer het soortgerichte onderzoek een bepaalde richting op ging, dwaalde de winterjuffer de andere kant op. Al meer dan tien jaar houden de diertjes het onderzoek boeiend door weer met wat nieuws te komen. Het leek bijna onmogelijk om de levenswijze van deze ongrijpbare juffer te ontrafelen. De laatste jaren is de libel echter intensief achter de vodden gezeten en verdwenen steeds meer tegenstrijdigheden die het onderzoek

jarenlang plaagden als sneeuw voor de zon. Uitgebreide informatie hierover verschijnt binnenkort op onze website, maar we lichten alvast een tipje van de sluier op.

De laatste jaren is duidelijk geworden dat een groot aantal winterjuffers in het voorjaar van kilometers ver gelegen overwintergebieden terugkeren naar het voortplantingsgebied. Het klinkt te mooi om waar te zijn, want libellen zijn toch niet in staat tot gerichte trek zoals vogels dat kunnen? Wat uit het onderzoek naar voren komt wijst ook niet op gerichte trek. De Noordse winterjuffer maakt op bijzondere wijze gebruik van het landschap en van de wind. In het najaar worden de winterjuffers door overheersend westelijke windrichtingen oostwaarts gedreven bij hun zoektocht naar een fijn zitplekje. Ze komen dan op de hogere zandgronden terecht, waar ze vooral op heide- en ruigteveldjes en in houtwallandschappen worden aangetroffen. Maar ze kunnen ook in tuinen

Noordse winterjuffer, foto Franciscus Koopman

opduiken ... altijd gezellig zo'n bezoekje van een (of meer) winterjuffer(s). Wat pas in 2007 aan het licht kwam is dat oostenwinden in het voorjaar meestal goed weer met zich meebrengen in de tijd dat de winterjuffers geslachtsrijp worden. Bij het zoeken naar geschikt voortplantingswater worden de winterjuffers daardoor weer westwaarts gedreven, waar een ruim 20 km lang voortplantingsgebied een groot deel van de winterjuffers weer opneemt. Een ander deel van de winterjuffers kan op heel onverwachte plaatsen opduiken. Zo werd in 2002 een verse Noordse winterjuffer vlak bij Sneek gevonden, vele kilometers van het gebied waar de winterjuffers jaarlijks in behoorlijke aantallen voortplanten. Het is zeer onwaarschijnlijk dat dit kunstje jaarlijks lukt, want overwinteren op het Friese merengebied is zo goed als onmogelijk. Winterjuffers keren dus niet terug naar het petgat of poeltje waar ze zo'n maand of acht geleden uit tevoorschijn kwamen, maar maken handig gebruik van landschappelijke kenmerken. In Noordoost-Nederland ligt een enorme watermassa in de vorm van vooral laagveengebieden (Rottige Meente, De Weerribben en De Wieden), met erachter nog de Kuinderplas. Oostelijk daarvan ligt een groot gebied met voldoende mogelijkheden om de herfst en winter door te brengen: de zandgronden van Noordoost-Nederland. De wind verbindt de voortplantings- met de over-

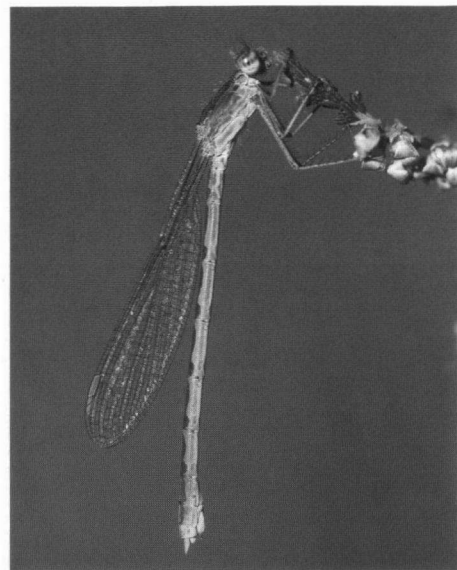
winteringsgebieden voor de Noordse winterjuffers.

Er is veel tekst te schrijven over de 'pendeldienst' van de Noordse winterjuffer, maar een kaartbeeld maakt de werking ervan veel sneller duidelijk.

- In donker is aangegeven waar in het voorjaar winterjuffers voortplantend en/of bij het water zijn aangetroffen. De grote vlakken vormen het voornaamste voortplantingsgebied; dat is het gebied waar de Noordse winterjuffer zich jaarlijks voortplant, plaatselijk met tientallen tegelijk.
- Op de kleinere donkere vlekjes zijn winterjuffers in lagere aantallen aangetroffen.
- De lichtere stippen geven de verspreiding aan zoals die er eind oktober uitziet. In bescheiden aantallen kom je hier en daar nog winterjuffers tegen in het voortplantingsgebied, maar de massa heeft zich kilometers verwijderd en verblijft in die periode op de hogere zandgronden.
- Witte stippen zijn nulwaarnemingen om de omvang van het leefgebied van de Noordse winterjuffer beter te bepalen.

De kaart geeft een beeld van de verspreiding zoals die er eind oktober uitziet volgens de laatste tellingen. Het is uit de hand opgetekend en bedoeld om aan te geven waar de belangrijkste dichtheden in het najaar zitten. De locaties zijn niet exact ingetekend, maar dat is ook niet zozeer van belang. De hoeveelheid winterjuffers op bepaalde locaties kunnen behoorlijk variëren, vooral aan de randen van het verspreidingsgebied. Maar elk jaar is de zandgrond in het centrum van de kaart goed bedekt met winterjuffers. Dit centrale gebied is meteen ook de motor achter de populatie. Hoewel bijna stil gevallen in de jaren zeventig, loopt deze motor dankzij natuur-herstel/ontwikkeling inmiddels weer heel behoorlijk.

Met de wind als sturende factor wordt het zoeken naar winterjuffers een leuke puzzel, zeker als je weet waar de belangrijkste dichtheden op de zandgronden overwinteren. Bij het onderzoek naar de najaarverspreiding hebben we er al jaren lol van. Steeds kon er min of meer 'berekend' worden waar nog meer winterjuffers te verwachten waren. Hierdoor kon de verspreiding de afgelopen jaren in kaart worden gebracht, tot over de grens

*Noordse winterjuffer,
foto Christophe Brochard*

in Duitsland aan toe. Nu bekend is dat ook de voorjaarstrek grotendeels door de wind gestuurd wordt, kan ook het voortplantingsgebied vollediger in kaart gebracht worden. Verhoudingsgewijs is daar nog maar weinig onderzoek naar gedaan.

Ronald van Seijen

FFF-SÛCHBISTENNIJS

Zoogdierbijeenkomst

Op 4 februari van dit jaar heeft de Zoogdierwerkgroep Fryslân haar tweede zoogdierbijeenkomst gehouden. Gastheer Emiel Beijck van Staatsbosbeheer stelde hiervoor de vergaderzaal te Jubbega-Schurega beschikbaar. Onder leiding van werkgroepcoördinator Teddy Dolstra konden de 27 aanwezigen elkaar op de hoogte stellen van de laatste ontwikkelingen op zoogdiergebied. Tijdens de bijeenkomst gaf Addy de Jongh een boeiende presentatie over Otters.

Vleermuiswintertellingen

In de maanden januari en februari van dit jaar zijn de jaarlijkse vleermuiswintertellingen uitgevoerd. In totaal zijn 25 bekende (deel)objecten bezocht, goed voor 60 overwinterende vleermuizen verdeeld over zeven soorten. Opvallend waren de beduidend hogere aantallen vleermuizen

Gewone grootvleermuisen in winterslaap, foto Teddy Dolstra

in de winterverblijven te Oranjewoud en Veenklooster. Vooral Franjestaarten werden in beduidend grotere aantallen aangetroffen ten opzichte van voorgaande jaren. Normaal worden er 1 tot 3 dieren geteld, terwijl deze wintertelling goed was voor 8 exemplaren.

Daarnaast zijn tien nieuwe (deel) objecten bezocht om te kijken in

hoeverre deze mogelijk geschikt zijn voor vleermuizen. Dit betreft brughoofden van de voormalige trambaan tussen Joure en Sneek. Er zijn geen vleermuizen aangetroffen in deze ruimten. Deels heeft dit te maken met het huidige onstabiele klimaat dat in deze ruimten heerst, omdat de toegangen tot deze ruimten te groot zijn. Vanuit de gemeente Skarsterlân wordt inmiddels gekeken of er mogelijkheden zijn deze objecten geschikt te maken als vleermuiswinterverblijven.

Boommarters

Eind april maakte Durk Venema uit Wijckel melding van twee nesten Boommarters in zijn vogelwachtgebied. Beide nesten bevatten drie jongen. De Boommarters in Gaasterland maken gebruik van bosuilkasten als nestplaats. Ze lijken daarmee een concurrent van de Bosuil te zijn, want die soort doet het de laatste jaren bijzonder slecht in deze regio.

Provinciale dassentelling

Staatsbosbeheer heeft op 17 en 24 april in samenwerking met Provincie Fryslân een provinciale dassentelling georganiseerd. In vergelijking met de vorige dassentelling vijf jaar geleden is een kleine toename vastgesteld in het aantal bewoonde dassenburchten.

Eekhoorn

De zoogdierwerkgroep Fryslân heeft een nieuw wapen in de strijd gegooid om de huidige verspreiding van de Eekhoorn in Fryslân zo compleet mogelijk in beeld te krijgen. Van Hall studente Renée Normann voert ten behoeve van haar afstudeeronderwerp een onderzoek uit naar de verspreiding van de eekhoorn in Fryslân.

De eerste resultaten zien er veel belovend uit, maar iedere waarneming van na 1980, die nog nooit is gedocumenteerd is van harte welkom. Mel-

FERBÂN FAN OARE BISTEN

dingen van Eekhoorns kunnen worden doorgegeven aan Renée Normann (e-mail: renee.normann@wur.nl).

FFF-AMFIBIEËNNIJS

Overzetactie Noordwolde

Op 1 maart ontdekten Lisette Heikoop en Jeroen Bredenbeek op de Oosterseveldweg bij Noordwolde-Zuid een intensief gebruikte oversteek in een trekroute van amfibieën. Hier staken opvallend veel exemplaren over van de zwaar beschermde Kamsalamander. In een samenwerking van SBB, WARF, FFF en LBF werd een snelle actie ondernomen om een scherm te plaatsen. In totaal werden in de periode 1 maart tot

3 mei ruim 880 amfibieën overgezet, acht soorten. Resultaten en foto's zijn op internet terug te vinden op de werkgroep pagina op www.padden.nu.

Plaatsen van geleidescherm bij Noordwolde-Zuid, foto Teddy Dolstra

Kamsalamander

De Kamsalamanders die zijn aangetroffen bij de overzetactie bij Noordwolde-Zuid, behoren tot een nieuwe locatie van de soort in Fryslân. In totaal zijn hier in de maanden maart en april 195 dieren overgezet en 14 verkeersslachtoffers geregistreerd. Op de locatie bij Steggerda, waarvan de Kamsalamander reeds langer bekend is, werden tijdens het hekelen van het voortplantingswater afgelopen najaar tien volwassen Kamsalamanders heelhuids teruggezet. In het bekende winterverblijf hebben 18 Kamsalamanders

Geleidescherm bij Noordwolde-Zuid, foto Teddy Dolstra

de winter doorgebracht.

Alpenwatersalamander

Groot was de verrassing toen er op 16 maart een Alpenwatersalamander werd aangetroffen in één van de emmers bij het amfibieënscherm bij Noordwolde-Zuid. Dit betrof de eerste vondst van deze soort in Fryslân. Na onderzoek blijkt er in Drenthe, op een afstand van circa vier kilometer, in het verleden ook een melding van de soort te zijn gedaan. Er wordt rekening mee gehouden dat de vondst een nakomeling betreft van dieren die ooit in een tuinvijver zijn los gelaten en die hun eigen weg hebben gevonden.

Boomkikker

Het lijkt goed te gaan met de amfibieën, zo ook met de Boomkikker. Jaren geleden zijn enkele exemplaren los gelaten in een tuin net over de grens in Drenthe. Feitelijk pure faunavervalsing omdat de soort in Nederland van nature alleen in de Achterhoek en het uiterste zuiden

van Limburg en Zeeland voorkomt. Jelle Hofstra van de WARF heeft in de afgelopen jaren slechts een paar meldingen van Boomkikkers ontvangen. In enkele gevallen betrof dit de mediterrane Boomkikker, die in een

*Alpenwatersalamander,
foto Ronald Messemaker*

caravan of met tuinplanten vanuit Zuid-Europa was mee gelift. In enkele andere gevallen betrof het wel de noordelijke Boomkikker *Hyla arborea*. Deze meldingen kwamen uit Wolvega en Noordwolde. Oplettende natuurkenners hoorden in april 2009 opeens op meerdere locaties in de Friesland-Drentse en Fries-Overijsselse grensstreek Boomkikkers. Nader

onderzoek wees uit dat het in alle gevallen om de noordelijke Boomkikker ging. Inmiddels is de soort (met minimaal 16 individuen) op zeven locaties met zekerheid vast gesteld. Het is niet uitgesloten dat hier nog meer vindplaatsen bij gaan komen.

FFF-FISKENNIJS

Vissenbijeenkomst

Op 10 maart heeft de Werkgroep VissenOnderzoek Fryslân (WVOF) haar eerste vissenbijeenkomst georganiseerd. Gastheer Emiel Beijk van Staatsbosbeheer stelde hiervoor de vergaderzaal te Jubbega-Schurega beschikbaar. Elf belangstellenden wisselden onder leiding van werkgroepvoorzitter John Melis hun viservaringen uit 2008 met elkaar uit. De werkgroep kan terug kijken op een geslaagd jaar met veel activiteiten. Kroon op het werk was het vissenweekend van RAVON, dat in oktober 2008 in Fryslân werd gehouden.

Modderkruipers

Aanvankelijk werd gedacht en verwacht dat de Kleine modderkruiper een moeilijk te vangen en zeldzame soort zou zijn in de Friese wateren. Uit ervaringen van de werkgroep blijkt inmiddels dat de Kleine modder-

kruiper op circa 75% van de vislocaties wordt gevangen. De soort lijkt een voorkeur te hebben voor overgangen van een harde bodem naar een modderbodem.

De Grote modderkruiper wordt slechts sporadisch gevangen en anderszins ook weinig gemeld. In januari ving Teddy Dolstra een volwassen exemplaar in het Eas-

*Bijeenkomst Vissenwerkgroep,
foto Teddy Dolstra*

terskar. Een visdag in april in De Fennen bij Gorredijk leverde negen exemplaren op, maar van dit gebied was de soort al bekend. Op 29 april ontving de werkgroep via Jan de Jong uit Joure een melding van een vondst van een dode Grote modderkruiper in de omgeving Smelbregge. Via Johan Zijlstra van it Wetterskip Fryslân

ontving de werkgroep een melding van diverse Grote modderkruipers die met de maaikorf op de wal terecht kwamen. Enkele weken daarna hebben leden van de werkgroep de desbetreffende watergang bij Burdum nogmaals bemonsterd en ook zij vingen grote aantallen Grote modderkruipers.

Steur

In de Leeuwarder Courant van zaterdag 4 april werd melding gemaakt van de vangst van een steur in een palingfuik. Beroepsvisser Ale de Jager uit Reduzum ving het dier in de Peanster le bij Grou. Bij het zien van de foto concludeerden enkele werkgroepleden dat het hier om een exoot ging; namelijk een Russische steur. Amper twee weken later stuurde Jelle Hofstra enkele foto's naar de werkgroep van een dode steur die was aangetroffen in Gorredijk. Ook hier betrof het een Russische steur.

Activiteiten

De WVOF streeft ernaar een tweewekelijks ritme aan te houden voor haar gezamenlijke activiteiten. Werkgroepleden/geïnteresseerden ontvangen uitnodigingen voor activiteiten per email. Cursussen die gegeven worden door de werkgroep zijn terug te vinden op de website van RAVON (www.ravon.nl). Geïnteresseerden die mee willen doen met activiteiten van de vissenwerkgroep kunnen zich aanmelden bij John Melis (e-mail: j.melis14@chello.nl).

Teddy Dolstra

*Activiteit Vissenwerkgroep
foto Teddy Dolstra*

PROJECT ZOOGDIERATLAS.NL: help mee de Drentse zoogdieren in kaart te brengen

Momenteel wordt er in onze buurprovincie hard gewerkt aan een digitale zoogdieratlas. Het voorkomen van alle in het wild levende zoogdieren wordt er in kaart gebracht. Er is een brede samenwerking om zoveel mogelijk waarnemingen te bundelen. Ook u kunt meehelpen om de Drentse verspreidingsatlas tot een succes maken door ogen en oren open te houden en waarnemingen door te geven via internet. Want hoewel er al veel gegevens binnenstromen via www.zoogdieratlas.nl, blijven er nog steeds 'witte gebieden' over. Dus pluis uw oude veldboekjes uit, geef die Mol in uw tuin door en vergeet ook de verkeersslachtoffers onderweg niet.

Geef waarnemingen door!

Ook u hebt vast wel eens oog in oog gestaan met een Ree, Hermelijn, Haas of Vos in het veld. Tijdens een ommetje met de hond scharrelde er misschien wel een Egel langs de heg. Of er graaft een Mol gangen in uw gazon. Hierbij roep ik iedereen op om deze zoogdierwaarnemingen door te geven. Niet alleen van de bijzondere soorten als marters en (vleer)muizen. Ook waarnemingen van algemenere soorten als Ree, Haas, Egel en Mol zijn welkom, evenals waarnemingen van sporen of verkeersslachtoffers.

Door van alle zoogdieren in kaart te brengen waar ze zijn gezien, ontstaat een goed beeld van de verspreiding. Daardoor wordt bijvoorbeeld duidelijk of bepaalde soorten hun gebied hebben kunnen uitbreiden of juist zien krimpen. Hoe gaat het met de zoogdieren en waar worden ze gezien? In natuurgebieden, op het platteland of zelfs in de stad? Zitten ze overal of slechts in delen van de provincie? Iedereen die mee wil helpen kan op de gezamenlijke website www.zoogdieratlas.nl opzoeken waar al waarnemingen gedaan zijn en waar niet, en waar dus de 'witte vlekken' zitten. De website bevat bovendien achtergrondinformatie over de zoogdieren. Want hoe onderscheidt u een Bunzing van

een Boomarter, Steenarter, Hermelijn of Wezel? Op de website kunt u uw eigen waarnemingen invoeren. Zo wordt 'online' gewerkt aan een steeds beter beeld van de zoogdieren in Drenthe. Het is de bedoeling dat de gegevens uiteindelijk ook in boekvorm worden gepubliceerd.

Albino Rosse woelmuis

Voor muizenonderzoek wordt vaak gebruik gemaakt van inloopvallen. Deze worden gevuld met hooi om het dier 's nachts warm te houden, wat voedsel dient als lokmiddel en om de tijd goed door te komen. Als het diertje over een draadje loopt valt een klepje achter hem dicht en zit de muis gevangen. De vallen zijn zo groot dat er voldoende bewegingsruimte is. Om de paar uur worden de vallen gecontroleerd om te zien of er een muis gevangen. Bij deze controles wordt een gevangen muis op soortnaam gebracht en weer vrijgelaten. Deze waarnemingen dragen bij aan een beter beeld van de verspreiding van muizen.

Tijdens onderzoek bij Emmen is een albino Rosse woelmuis gevangen. De onderzoekers waren blij verrast met de zeldzame vondst. Ger Snaak: "Een Rosse woelmuis is geen zeldzame muizensoort, maar een albino heb ik in al die jaren dat ik bezig ben met

muizenonderzoek nog nooit gezien". Rosse woelmuizen worden bijna in heel Nederland aangetroffen, maar vooral in parklandschappen, dus gebieden met struiken, bosjes en houtwallen en dus ook in tuinen.

Ook braakballen van Kerkuilen zijn een goed middel om meer te weten te komen over het voorkomen van muizen. Daarnaast is de huis-kat een goede hulp. Afgelopen zomer werden kattenbezitters opgeroepen om de door de kat thuisgebrachte muizen te fotograferen en op te sturen. Inmiddels zijn er al ruim honderd verschillende muizenfoto's binnengekomen, maar opsturen kan nog steeds.

De zoogdieratlas van Drenthe is onderdeel van een landelijk project Zoogdieratlas.nl van de Zoogdierverseniging. Deze vereniging verzamelt gegevens over alle in het wild levende zoogdieren in Nederland en zet zich in voor de bescherming van deze dieren. Binnenkort gaan soortgelijke atlasprojecten van start in Fryslân (met Teddy Dolstra als coördinator) en Groningen (met Dick Bekker als coördinator).

Simone Vos, coördinator
(e-mail: s.vos@lbdrenthe.nl,
tel. 06-55689699)

Meld 'McFlurry-Egels'

In de zomer van 2008 heeft McDonald's op verzoek van de Dierenbescherming een 'egelvriendelijke' Mc Flurry beker ingevoerd.

De beker, waarin in het verleden soms Egels vast kwamen te zitten, kreeg een nieuw deksel met een veel kleinere opening: de doorsnede van de opening van de kraag is verkleind van 55 mm naar krap 35 mm. Egels zouden hier niet meer met hun kop in kunnen. De maatregel was nodig omdat Egels gek zijn op zuivelproducten, ook al is het heel slecht voor ze (ze krijgen diaree van een schoteltje melk) en omdat mensen hun afval niet altijd in de afvalbakken gooien.

De kleinere opening lijkt echter alleen uitkomst te bieden voor volwassen exemplaren. Want ondanks de maatregelen, blijken Egels nog steeds vast komen te zitten in een weggegooid Mc Flurry bekertje. De Zoogdierverseniging ontving bijgaande foto van een verstrikte en later bevrijde (jonge) Egel in de buurt van een Mc Donalds Drive In te Amersfoort. Inmiddels is ook een tweede melding uit Groningen binnen, eveneens van een jong exemplaar.

De Zoogdierverseniging wil graag weten hoe uniek deze gevallen zijn of dat het vaker voorkomt. Daarom roept ze iedereen die vergelijkbare waarnemingen heeft gedaan op deze te melden. Dat kan via een e-mail naar jaarvandeegel@zoogdierverseniging.nl. Het gaat nadrukkelijk om waarnemingen van na de zomer van 2008.